

Тематична рубрика: Загальна педагогіка та історія педагогіки.

УДК 37:001.32](477)НАПНУ-051:004,774:[026:37](477.411)ДНПБ

**РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ ВЧЕНИХ НАПН
УКРАЇНИ НА СТОРІНКАХ ЕЛЕКТРОННОГО РЕСУРСУ «ПЕДАГОГИ
УКРАЇНИ ТА СВІТУ»**

**REPRESENTATION OF THE SCIENTIFIC HERITAGE OF THE
SCIENTISTS OF THE NAES OF UKRAINE ON THE PAGES OF THE
ELECTRONIC RESOURCE «TEACHERS OF UKRAINE AND THE
WORLD»**

Павленко Т.С.,

науковий співробітник

відділу педагогічного джерелознавства та біографістики

Державної науково-педагогічної бібліотеки України

імені В.О. Сухомлинського

Середа Х. В.,

науковий співробітник

відділу педагогічного джерелознавства та біографістики

Державної науково-педагогічної бібліотеки України

імені В.О. Сухомлинського

Статтю присвячено репрезентації творчої спадщини вчених Національної академії педагогічних наук України (далі НАПН України). Висвітлено результати бібліометричного дослідження відвідування сторінок електронного інформаційно-бібліографічного ресурсу «Педагоги України та світу» Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України. Розкрито діапазон наукових інтересів учених НАПН, яким присвячено сторінки на сайті ресурсу, вплив їхньої

діяльності на розвиток педагогічної освіти в Україні та на підвищення якості освіти і професійного рівня педагогічних працівників. Розглянуто відвідування сторінок, присвячених ученим НАПН, зокрема І. А. Зязюну, О. П. Рудницькій, О. Я. Савченко, Н. Ф. Скрипченко, М. Д. Ярмаченку. Проведено моніторинг сторінок ресурсу за різними параметрами: загальна кількість відвідувань, відвідування сторінок іноземними гостями та відвідування розділів сторінок ресурсу. З'ясовано, що у 2024 р. найчастіше відвідували сторінки вчених О. Я. Савченко, Н. Ф. Скрипченко – фахівців у галузі загальної педагогіки і початкової освіти. Було визначено, що відвідувачі з Індонезії, Польщі, Бельгії, Німеччини, Нідерландів, Нової Зеландії та США передовсім цікавляться розділами, які містять інформацію про біографії та бібліографії праць вчених. Отже, у сегменті ресурсу «Педагоги України та світу» ДНПБ зібрано джерела, які підтверджують важливість особистостей, зокрема вчених НАПН, та свідчать про їхні досягнення та значний внесок у педагогіку і розвиток освіти в Україні. Цей ресурс збагачує сучасних педагогів знаннями, надихаючи їх на продовження традицій та збереження спадщини попередніх поколінь освітян. Крім того, він допомагає створювати сприятливе середовище для нової генерації вчених, що стимулює їх на подальші дослідження та внесок у розвиток освіти.

Ключові слова: електронний інформаційно-бібліографічний ресурс, педагоги НАПН України, державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського.

The article is dedicated to the representation of the creative heritage of the scientists of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine (henceforth referred to as NAES of Ukraine). The findings of a bibliometric analysis of the usage patterns of the electronic information and bibliographic resource «Teachers of Ukraine and the World» of the V. Sukhomlynskyi State Scientific and Educational Library of Ukraine, affiliated with the NAES of Ukraine. The article

reveals the range of scientific interests of the NAES scientists, whom the pages on the resource website are devoted to, and the impact of their activities on the development of pedagogical education in Ukraine and on improving the quality of education and the professional level of teachers. The article presents an analysis of visits to the pages dedicated to NAES scientists, with a particular focus on I. A. Ziaziun, O. P. Rudnytskii, O. Ya. Savchenko, N. F. Skrypchenko, M. D. Yarmachenko. The resource pages were monitored according to a variety of parameters, including the total number of visits, visits from international visitors, and visits to specific sections of the resource pages. It was found that in 2024, the pages of scientists O. Ya. Savchenko and N. F. Skrypchenko, specialists in the field of general pedagogy and primary education, were most often visited. It has been determined that visitors from Indonesia, Poland, Belgium, Germany, the Netherlands, New Zealand and the United States are primarily interested in sections containing information about biographies and bibliographies of scientists' works. Thus, in the resource segment «Teachers of Ukraine and the World» of the NAES contains sources that confirm the importance of individuals, in particular, NAES scientists, and testify to their achievements and significant contribution to pedagogy and the development of education in Ukraine. This resource enriches modern educators with knowledge, inspiring them to continue the traditions and preserve the heritage of previous generations of educators. In addition, it helps to create a favourable environment for a new generation of scientists, which encourages them to further research and contribute to the development of education.

Key words: electronic information and bibliographic resource, teachers of the NAES of Ukraine, the V.Sukhomlynskyi State Scientific and Educational Library of Ukraine.

Постановка проблеми. Найважливіший фактор інноваційного розвитку освіти та педагогічної науки – модернізація інформаційно-бібліотечного забезпечення, роль якої першорядна у цьому процесі. Завдяки

доступу до різноманітних джерел знань дослідники, викладачі, вчителі та студенти дізнаються про останні наукові відкриття і тенденції у професійній сфері. Від рівня цього забезпечення залежить якість та повнота наукових джерел для теоретичних досліджень, а також ефективність практичної діяльності освітян і педагогів. Це сприяє підвищенню фахового рівня, розвитку креативності та інноваційного мислення. Використання сучасних методів досліджень та навчання дає змогу ефективніше передавати знання та розвивати навички учнів, що вдосконалює освіту і педагогічну науку загалом. Одним із шляхів поглиблення й підвищення наукового рівня історико-біографічних розвідок, зокрема вивчення життя й творчості знаних освітян України, зосібна вчених НАПН України, є надання кваліфікованих довідкових тестів, які допоможуть пошуковцям створити повноцінну джерельну базу досліджень.

Чільну роль в інформаційно-бібліотечному супроводі освіти і науки відіграє Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського (далі – ДНПБ). Електронні ресурси ДНПБ стають провідними в інформаційному забезпеченні освітян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Репрезентації спадщини відомих педагогів України, зокрема вчених НАПН України, це – предмет дослідження багатьох науковців.

Скажімо, життєвий і творчий шлях Миколи Дмитровича Ярмаченка (1928–2010) вивчали фахівці з історії педагогіки: Л. Березівська, Н. Дічек, Н. Ничкало, В. Шевченко. Питання розвитку теорії і історії сурдопедагогіки М. Д. Ярмаченка студіювали Н. Климко, С. Кульбіда. Концептуальним ідеям наукової школи І. А. Зязюна присвятили публікації Г. Васянович, М. Вовк, Ю. Геращенко, О. Гнізділова, С. Гончаренко, В. Кремень, А. Кузьмінський, О. Лавріненко, Н. Ничкало, О. Романовський, Г. Філіпчук та ін. Основи та сучасні підходи до формування педагогічної майстерності І. А. Зязюна-викладача висвітлено у працях О. Огієнко, Л. Петренко, Л. Сліпчишин.

В. Черкасов аналізував проблеми загальної та мистецької педагогіки, методології, теорії і методики мистецької освіти О. Рудницької, а її досвід мистецько-педагогічної школи і здобутки наукової школи – С. Соломаха.

Л. Березівська та А. Краснікова досліджували внесок у розвиток історико-педагогічної науки України О. Я. Савченко, а її постать у контексті ідей сухомлиністики аналізувала О. Замашкіна.

Л. Березівська, Т. Бондаренко, О. Хорошковська студіювали важливі віхи життя Н. Ф. Скрипченко – фахівчині з початкової освіти, яка досліджувала актуальні проблеми навчання й виховання школярів-шестиліток в умовах педагогічного експерименту, авторки букварів та читанок для молодших школярів.

Метою статті є репрезентація наукової спадщини вчених НАПН України в електронному ресурсі «Педагоги України та світу», висвітлення сторінок контенту присвячених певним постатям.

Виклад основного матеріалу. У контексті викликів сьогодення особливого значення набуває питання репрезентації спадщини педагогів, оскільки це допомагає зберегти і передати унікальний досвід, знання і методи, розвивати та удосконалювати освітні практики на сучасних засадах. Успішна репрезентація наукової спадщини відомих педагогів сприяє якісній освіті, розвиває сферу суспільного буття, стимулює інновації.

На веб-порталі ДНПБ створено електронний інформаційно-бібліографічний ресурс «Педагоги України та світу», який розробляють фахівці в межах наукових досліджень (2008–2014 рр. – керівник П. І. Рогова, із 2015 р. – Л. Д. Березівська), який цілісно представляє життєвий шлях і науковий доробок певної відомої постаті й відображає ступінь її дослідженості в науковому просторі, а це зумовлює кількість інформаційних запитів віддалених користувачів, зокрема науковців, викладачів, студентів, аспірантів, докторантів України та світу, яких цікавлять проблеми історії національної і світової освіти [1].

Зазначений ресурс постійно доповнюється і містить 93 персоналії. Це відомі вітчизняні і закордонні педагоги та освітяни, які залишили слід у сфері освіти. Електронний ресурс «Видатні педагоги України та світу» містить інтегровану інформацію: життєписні дані, список творів вченого і матеріалів про його наукову спадщину, повні тексти праць, візуальний контент, як-от фотографії, ілюстрації, відеоматеріали, а також інформацію про вшанування пам'яті (нагороди, пам'ятники, наукові конференції, заходи, присвячені особі) та інше.

Оскільки ДНПБ є частиною НАПН України, для нас важливо висвітлювати творчу спадщину вчених НАПН України. Отож, на ресурсі міститься інформація про вчених, чиї ідеї та внесок суттєво вплинули на розвиток освіти, як-от згадані вже І. А. Зязюн, О. П. Рудницька, О. Я. Савченко, Н. Ф. Скрипченко, М. Д. Ярмаченко.

Сучасні педагоги, як науковці, так і практики, дуже цікавляться особистостями своїх колег-попередників. Вивчення наукової спадщини допомагає глибше зрозуміти вплив діяльності конкретних людей на розвиток української педагогіки. Це сприятиме відтворенню історії наукового пошуку в системі педагогічної освіти.

Приміром – Микола Дмитрович Ярмаченко [1928–2010], відомий український вчений з високою науковою ерудицією, доктор педагогічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік, засновник і перший президент НАПН України. Він гідний чільного місця серед педагогів України. Адже йдеться про яскраву непересічну особистість, дефектолога сурдопедагога, знаного не лише в Україні, а й за її межами. Його дослідження та публікації в галузі дефектології та сурдопедагогіки визнані в науковому світі. Ярмаченко активно розвивав методики навчання та реабілітації людей з вадами слуху, покращуючи у такий спосіб їхнє життя. Його внесок у розвиток спеціальної педагогіки величезний і має значний вплив на сучасну практику роботи з людьми з особливими потребами. Творчий доробок ученого становить понад 300 праць у галузі педагогіки. Це і

підручники, і навчальні посібники із сурдопедагогіки та педагогіки для вищих навчальних закладів і середніх шкіл, монографічні праці і численні статті, присвячені принципу поєднання навчання з вихованням, продуктивною роботою в освітніх закладах України. М. Д. Ярмаченко стверджував, що «найважливіші педагогічні категорії – виховання, освіта і навчання. Вони охоплюють усю сукупність тих реальних явищ і всю суму тих теоретичних і практичних питань, що належать до предмета педагогічної науки. Правильне розуміння категорій виховання, освіти і навчання потрібне передусім для пізнання педагогічних закономірностей, бо закони і категорії науки нерозривно пов'язані між собою, перших немає без других і навпаки. Водночас від науково точного визначення категорій педагогіки залежить чітко й ясно розуміння і розв'язання всіх її конкретних проблем» [б. с. 7.] Науковий доробок вченого відображено на сторінці «Бібліографія праць». Привертає увагу користувачів, (за статистикою відвідування), контент сторінки «Біографія науковця» «Бібліографія праць про життя та діяльність» та «Ушанування пам'яті М. Д. Ярмаченка», де є фотоматеріали про урочисте відкриття Аудиторії-музею Миколи Ярмаченка в Українському державному університеті ім. Михайла Драгоманова, про відзначення 90-річчя від дня народження (2018 р.), матеріали про постать М. Д. Ярмаченка в онлайн-проектах тощо <https://tinyurl.com/3b25sx37>.

Те само можна сказати і про Зязюна Івана Андрійовича [1938–2014]. Цьому українському вченому, філософу, педагогу, психологу, організаторові освіти, провіднику культури, фундатору нового напрямку педагогічної науки і засновнику наукової школи з проблем педагогічної майстерності, першому Міністру освіти і науки незалежної України (1990–1992), директору Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України теж присвячено окрему сторінку згаданого ресурсу ДНПБ <https://tinyurl.com/bdf5ywmp>. І. А. Зязюн добре відомий в Україні й за кордоном фундаментальними науковими пошуками з філософії освіти, теорії і методики професійної освіти, проблем естетичного виховання.

Американський біографічний інститут у 1998 р. визнав Івана Андрійовича Зязюна «Людиною року». Вивчення багатой педагогічної спадщини вченого засвідчують наукову вагомість та важливість його педагогічного досвіду, різноманітність та оригінальність його педагогічних концепцій. Науковцеві належить понад 500 праць. У розділі «Бібліографія праць» чотири біобібліографічних покажчики: «Іван Андрійович Зязюн: Педагог. Вчений. Філософ», де зібрано його доробок. Заслуговує окремої уваги розділ «Фотогалерея», де є світлини вченого разом із колегами, фото зроблені під час його виступів на конференціях, а також на відпочинку тощо. З огляду на відвідування сторінки «Бібліографія праць про життя та діяльність вченого» ми можемо зробити висновки, що контент сторінки цікавить користувачів, оскільки ідеї, висловлені вченим, актуальні і сьогодні. До того ж цікавить не тільки українських дослідників, а і світових.

Сторінка «Рудницька Оксана Петрівна» [1946–2002] <https://tinyurl.com/bdddatud> приурочена освітянці, експертці з музичної педагогіки, з формування особистості через мистецтво, з культурологічної підготовки студентів педагогічних університетів, професорці і завідувачці кафедри гри на музичних інструментах Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (1995–2000), завідувачці лабораторії мистецької освіти Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України (1995–2002) (нині – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України). О. Рудницька досліджувала проблеми загальної та мистецької педагогіки, методологію, теорію і методику мистецької освіти, теорію музичного сприймання, художньо-естетичний розвиток особистості, інтеграцію мистецтв у контексті художньої освіти, художню культуру і мистецтво в Україні, підготовку вчителя до викладання мистецьких дисциплін та предметів у галузі «Культурознавство», методологію науково-педагогічних досліджень, етику науковця тощо. Її спадщина це – понад 200 наукових праць, зокрема 15 монографій, навчальних та навчально-методичних посібників, а також 9 навчальних програм та методичних

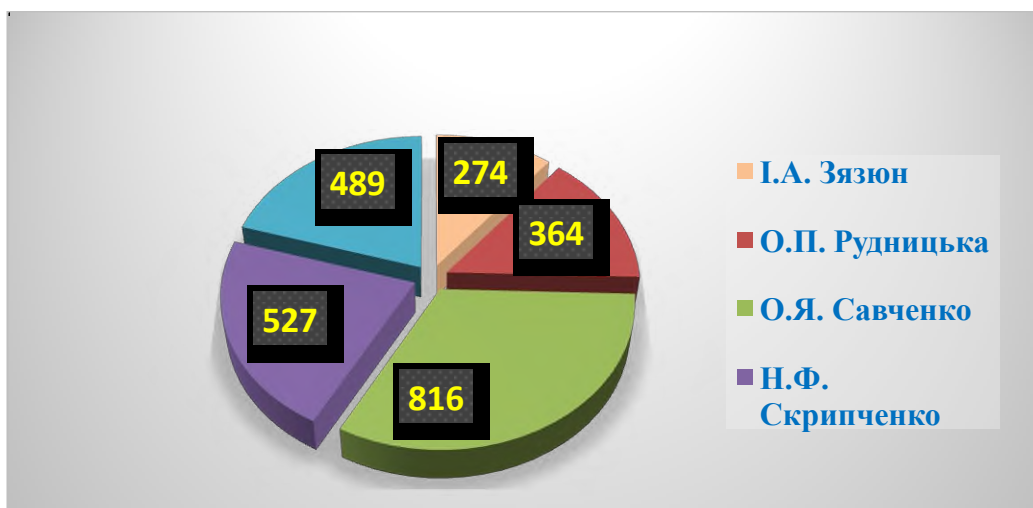
рекомендацій. Також вона написала чимало наукових статей для журналів та збірників наукових праць, а ще вона автор матеріалів для конференцій. За навчальний посібник «Педагогіка: загальна та мистецька», виданий у 2003 р., її посмертно нагородили Першою премією і дипломом I ступеня АПН України у номінації «За кращу науково-методичну роботу для вчителів, викладачів». Передовсім відвідувачів цікавить біографія вченої.

Сторінка «Савченко Олександра Яківна» [1942–2020] <https://tinyurl.com/2s3ks8jv> розкриває багатогранну спадщину української педагогині, віце-президентки Національної академії педагогічних наук України, головної наукової співробітниці відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, академіка-засновниці Національної академії педагогічних наук України, докторки педагогічних наук, професорки, заслуженої працівниці освіти України, почесної професорки багатьох ВИШів України, фахівчині в галузі загальної педагогіки і дидактики початкової школи. Савченко упродовж п'яти років була заступницею Міністра освіти й науки України (1995–2000). Контент розділу «Бібліографія праць» вченої відображає різноманітність тем, які вона досліджувала, опрацьовувала та висвітлювала в контексті останніх вимог до розвитку освітньої сфери. Вона авторка майже 700 наукових праць. Науковий внесок О. Я. Савченко дослідники ще не повністю розкрили. Хоча актуальність ідей та поглядів вченої, а також популярність опублікованих підручників та чинних програм вражає. Контент сторінки «Бібліографія праць про життя та діяльність вченої» потребує додаткового наповнення. Ми переконані, що оновлення контенту цієї сторінки є необхідним, оскільки ідеї, які висловлювала О. Я. Савченко, актуальні й сьогодні та потребують додаткових досліджень.

Сторінку «Скрипченко Надія Федорівна» [1931–1996] <https://tinyurl.com/5xtm4zet> присвячено відомій українській педагогині, фахівчині з початкової освіти, яка досліджувала актуальні проблеми навчання й виховання школярів-шестиліток в умовах педагогічного експерименту. Здійснила теоретичний аналіз навчання, виховання і розвитку

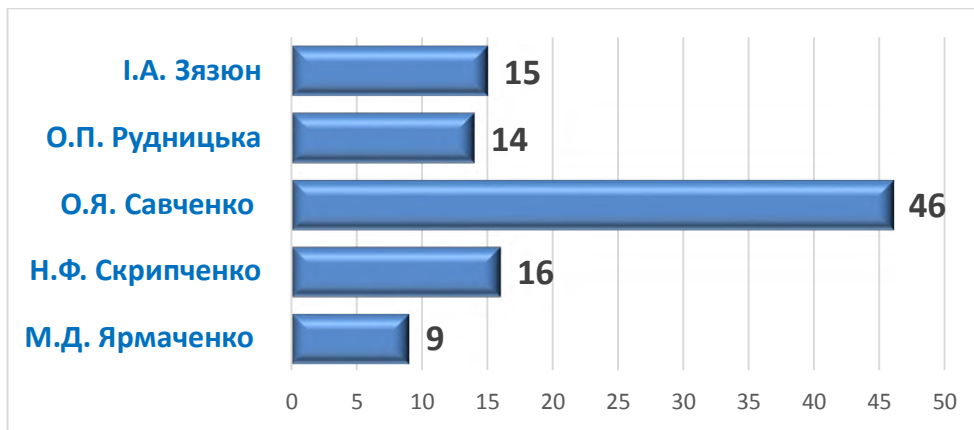
шестирічних дітей, розробила серію діагностичних методик для визначення рівнів їхнього розвитку. Автор близько 400 наукових і науково-методичних праць. Найзатребуваніші у користувачів сторінки з бібліографічним контентом, зокрема «Бібліографія праць Н. Ф. Скрипченко». Сторінка структурована, праці представлено за видами навчальних видань: букварі, читанки, посібники з навчання та читання у початковій школі, методичні рекомендації.

Аналізуючи загальне відвідування сторінок, можна зробити висновок, що у 2024 р. найчастіше відвідували сторінки вчених О. Я. Савченко та Н. Ф. Скрипченко – фахівчинь у галузі загальної педагогіки і початкової освіти. На мій погляд, це можна пояснити тим, що по-перше, сьогодні сучасні початкові школи перейшли на роботу за програмою Нової української школи (НУШ), а праці цих вчених адаптовано до цієї програми, по-друге – багато українців тимчасово переїхали до інших країн, де діти та батьки часто відвідують школи діаспори. Там українські вчителі викладають дітям початкової школи за підручниками та посібниками, які спільно створили О. Я. Савченко і Н. Ф. Скрипченко.

Діаграма 1. Відвідування сторінок вчених НАПН України

Спадщина науковців НАПН України привертає увагу іноземних відвідувачів, зокрема, сторінки ресурсу відвідують найбільше користувачів з Індонезії, Польщі, а також з Бельгії, Німеччини, Нідерландів, Нової Зеландії та США.

Діаграма 2. Відвідування сторінок вчених НАПН України зарубіжними гостями

Під час аналізу відвідування розділів сторінок персоналій ми дійшли висновку, що індонезійці виявляють особливий інтерес до розділу «Біографія» та «Бібліографія праць про життя та діяльність» І. А. Зязюна. На сторінку «О. П. Рудницька» заходили вчені з Нідерландів, Німеччини та Бельгії, які також зацікавилися розділами «Біографія» та «Бібліографія праць». Відвідувачі з Нової Зеландії та Польщі зосередили увагу на розділі «Біографія О. Я. Савченко», натомість – з Німеччини, Польщі, Нідерландів та США вивчали розділи «Бібліографія праць» та «Повнотекстові документи» на сторінці «Н. Ф. Скрипченко». Сторінку «М. Д. Ярмаченка», зокрема розділи «Біографія» та «Повнотекстові документи» відвідали з Індонезії. Отож, іноземних користувачів найперше цікавлять біографія вчених та бібліографія їхніх праць.

ПІБ вчених НАПН України	Загальна сторінка	Біографія	Бібліографія праць	Бібліографія праць про життя та діяльність	Повнотекстові документи	Фотогалерея	Ушанування пам'яті	Список літератури
І. А Зязюн	82	56	19	30	10	51	15	11
О. П. Рудницька	106	142	67	22	12		7	8
О. Я. Савченко	110	330	271	45	22	24	6	8
Н. Ф. Скрипченко	53	60	395	11	5	1	1	1
М. Д. Ярмаченко	74	175	73	102	14	15	31	5

Таблиця 1. Відвідування іноземними гостями розділів сторінок вчених НАПН України

Без сумніву, роль електронного ресурсу «Видатні педагоги України та світу» дуже важлива, коли йдеться про вивчення історії педагогіки, аналіз світоглядних та гуманістичних цінностей педагогів Національної академії педагогічних наук України, а також про поширення демократичних ідей у галузі освіти. Цей ресурс допомагає сучасним педагогам здобути нові знання, спонукає вивчати і утверджувати традиції українського народу, відтак спадщина попередніх поколінь освітян не просто зберігається, а працює на сьогоднішній день. Окрім того, згаданий ресурс створює сприятливе середовище для нової генерації вчених, стимулюючи їх на подальші дослідження та внесок у розвиток освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Березівська Л. Д. Електронний ресурс «Видатні педагоги України та світу» як форма представлення педагогічної біографіки в освітньо-науковому просторі. *Педагогічна біографіка та біографістика в сучасному науково-інформаційному просторі* : зб. матеріалів VII Всеукр. наук.-методол. семінару з історії освіти, 20 трав. 2022 р., Київ / НАПН України, Від-ня філософії освіти, загальної та дошкільної педагогіки, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Київ, 2022. С. 9–11. URL: <https://dnpb.gov.ua/ua/?ourpublications=31216>.
2. Березівська Л.Д. Микола Ярмаченко (1928–2010) в інформаційних освітніх ресурсах: історико-джерелознавчий аспект. *Сучасні проблеми підготовки та професійного удосконалення працівників сфери освіти* : зб. матеріалів VIII Міжнар. наук.-практ. конф. пам'яті акад. Миколи Ярмаченка / Нац. ун-т «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка, Ін-т педагогіки НАПН України, Ін-т спец. педагогіки ім. Миколи Ярмаченка НАПН України та ін. Чернігів, 2023. С. 4–5. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/736559/>.
3. Березівська Л. Д. Внесок О. Я. Савченко в розвиток історико-педагогічної науки України. *Науковий простір академіка Олександри Савченко* / НАПН України, Ін-т педагогіки НАПН України, ДНПБ України

ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд.: Кодлюк Я. П. та ін.]. Київ, 2012. С. 253 – 257.

4. Березівська Л. Д., Павленко Т. С. Сторінка «Олександра Яківна Савченко (1942–2020)» цифрового ресурсу «Видатні педагоги України та світу» як форма поширення педагогічної спадщини в освітньо-науковому просторі. *Збірник матеріалів II Міжнародних педагогічних читань пам'яті О.Я. Савченко «Контексти творчості Олександри Яківни Савченко. Уміння вчитися як ключова здатність здобувачів початкової освіти в реаліях воєнного стану»*. Київ, 2022. С. 20–24. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/733651/>.

5. Бондаренко Тетяна. Скрипченко Надія Федорівна. *Педагогічне краєзнавство* : офіц. сайт. URL: <https://kraeznavstvo.at.ua/news/2009-08-31-26> (дата звернення: 19.11.2024).

6. Нагрибельний Я. Роль академіка Івана Зязюна в розвитку педагогічної освіти в Україні. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2019. Т. 1(15). С. 89–98. DOI: [https://doi.org/10.35387/od.1\(15\).2019.89-98](https://doi.org/10.35387/od.1(15).2019.89-98)

7. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – поч. XX ст. : нариси / редкол.: М. Д. Ярмаченко та ін. Київ, 1991. 381 с.

8. Соломаха С. О. Досвід мистецько-педагогічної школи Оксани Рудницької. *Мистецтво та освіта*. 2016. № 1. С. 51–53.

9. Шевченко Світлана. Неоцінений шлях до сурдопедагогічної науки Миколи Дмитровича Ярмаченка – як історія життя. *VIII Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми підготовки та професійного удосконалення працівників сфери освіти» пам'яті академіка Миколи Ярмаченка*: зб. наук. пр. 2023. С. 58–61. URL: <https://tinyurl.com/2p24axr8>

10. Цюняк О. П., Копчук-Кашецька М. С. Світоглядні ідеї Івана Андрійовича Зязюна у професійному становленні вчителя нової української школи. *Імідж сучасного педагога*. 2018. 2(179). С. 8–10. URL: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/127304/123969>